



BO'LAJAK JURNALISTLARNI KASBIY TAYYORLASH TIZIMIDA JURNALISTIKA PSIXOLOGIYASI

Xidoyatova Layli Taxtasinovna

O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası katta o'qituvchisi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15293752>

Annotatsiya. Maqolada "Jurnalistika psixologiyasi" fanining mazmuni va uslubiy tarkibiy qismlari tahlili keltirilgan. Zamonaviy ijtimoiy-siyosiy vaziyat sharoitida, O'zbekistonda hukmronlik qilayotgan axborot siyosatini hisobga olgan holda, jurnalist bo'lish jarayonida ushbu fanning dolzarbligi chegaralari ko'rsatilgan. Fanning kognitiv tarkibiy qismlari ko'rib chiqilishi bilan birga ommaviy axborot vositalarining ijtimoiy-psixologik funktsiyalari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: jurnalistika psixologiyasi, jurnalistning kasbiy rivojlanishi, psixologik madaniyat, ommaviy axborot vositalarining ijtimoiy-psixologik funktsiyalari, psixologik disfunktsiya.

Аннотация. В статье представлен анализ содержательной и методической составляющих дисциплины «Психология журналистики». В контексте современной общественно-политической ситуации, с учетом информационной политики, царящей в Узбекистане, показаны границы актуальности данной дисциплины в процессе становления журналиста. Наряду с рассмотрением когнитивных компонентов науки анализируются социально-психологические функции СМИ.

Ключевые слова: психология журналистики, профессиональное становление журналиста, психологическая культура, социально-психологические функции СМИ, психологическая дисфункция.

Abstract. The article presents an analysis of the substantive and methodological components of the discipline "Psychology of Journalism". In the context of the current socio-political situation, taking into account the information policy prevailing in Uzbekistan, the limits of the relevance of this discipline in the process of becoming a journalist are shown. Along with the consideration of the cognitive components of science, the socio-psychological functions of the media are analyzed.

Keywords: Psychology of journalism, a journalist's professional development, psychology culture, socio-psychological functions of mass media, psychological dysfunction

Jurnalistika psixologiyasi 80-yillarning oxirlarida ommaviy kommunikatsiya psixologiyasidan ajralib turuvchi ilmiy bilimlarning yosh sohasidir. Jurnalistikaning har qanday yo'nalishi singari, bu kurs ham umumiy va ijtimoiy psixologiya,





sotsiologiya, germeneytika, filologiya, falsafa, siyosatshunoslik va pedagogika sohalarini nazariy va amaliy jihatdan sintez qilib, fanlararo sohada shakllangan.

Amerikalik siyosatshunos va kommunikatsiya nazariyalari asoschisi Garold Duayt Lassvell jurnalistik ijodning asosiy ob'ektlari(muallif/jurnalist - xabar - auditoriya)ni hisobga olgan holda taniqli aloqa sxemasi asosida (kim gapiradi - nima deydi - qaysi kanal orqali - kimga gapiradi - qanday ta'sir bilan) "Jurnalistika psixologiyasi" fani mazmunini bir nechta bloklar yordamida ishlan chiqqan. Jumladan, uning tarkibiga:

- ✓ ijodkorlik psixologiyasi;
- ✓ media ishlab chiqarish psixologiyasi;
- ✓ ommaviy axborot vositalarini idrok etish psixologiyasi kabi tarmoqlarni ham kiritgan.

Ma'lumki, ommaviy axborot vositalari matni, jurnalistning shaxsi, auditoriya, nashriyotchilar, ommaviy axborot vositalarining asoschilari va ijtimoiy institutlar dastlab "Jamiyatshunoslik" fanining o'rganish ob'ekti bo'lgan. Biroq keyinchalik ommaviy axborot vositalarining faoliyati natijasida yuzaga keladigan psixologik jarayonlar "Jurnalistika psixologiyasi"ning tadqiqot mavzusi ekanligi aniqlangan.

Bugungi kunda jamiyatimizda "Jurnalistika psixologiyasi"ga bo'lgan talabning Kundan kunga ortib borishi nafaqat sof psixologik kategoriyalarga asoslangan jurnalistik ijodning psixologik mohiyati bilan, balki kundalik turmushdagi muloqot, o'zaro tushunish, qiziqish va ehtiyoj kabi tushunchalar bilan ham bog'liqdir.

"Jurnalistika psixologiyasi" fanining tadqiqot muammosi va vositalarini o'zlashtirish bo'lajak mutaxassisga zamonaviy axborot makonining qudratli salohiyatini baholash va keyinchalik axborot almashinuvining to'liq ishtirokchisi bo'lish, yangiliklar oqimini boshqarish va yuqori tashkilotlar tomonidan manipulyatsion o'zboshimchalik ob'ekti bo'lmaslikka yordam beradi. Shuningdek, siyosiy o'yinlarda asosli axborotdan foydalanish imkonini ham beradi.

Talaba mazkur kurs bo'yicha nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarga ega bo'lgach bugungi kunda informatsiyalarga boy maydonda ommaviy axborot vositalarining xususiyatlari, jamiyat ongi va ijtimoiy guruhlar ruhiyatini nazorat qilish uchun axborot kurashiga aylangan siyosiy faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari haqidagi kompetentisyalarga ham ega bo'lib boradi.

Axborot maydondagi insoniyat ongi bilan bog'liq psixologik kurashlar nafaqat voqelikni anglashga, balki information matnlar voqelikni yaratishligini bilib olishadi.





Hozirda media matn maydonida tomoshabinlar ruhiyatiga ta'sir qiluvchi etarlicha usul va uslublar mavjud. Ayni bunday sharoitda "Jurnalistika psixologiyasi" fanining asosiy vazifalaridan biri jamoatchilik ongini sifat jihatidan o'zgartiruvchi psixologik omillar ta'sirini kuchaytirishda ommaviy axborot vositalarining o'sib borayotgan rolini ochib berishdan iborat.

Ommaviy axborot vositalari (OAV) ta'sirini o'rganish uch darajada mumkin.

Makro daraja "global xavf" yoki "global standart" muammoni ko'taradi. Agar butun dunyo yagona axborot kun tartibiga rioya qiladigan bo'lsa, bunda ba'zi umumiy me'yor va kognitiv ustuvorliklar madaniy qadriyatlarning yo'qolishiga olib kelishi, dunyo milliy modelining yadroviy konstruktsiyalarini o'zgartirishga yordam beradi. Boshqa madaniyatning konseptuallashtirilgan sohasi (individualizm, ezgulik va manfaat falsafasi, utilitar axloq va zaruriy tajovuz g'olari), ichki axborot makonini o'zlashtirib, o'zining yorqinligi va g'ayrioddiylik bilan jamoatchilikning hushyorligini susaytiradigan, ammo ma'naviyatga da'vogarligini aniq ko'rsatuvchi o'ziga xos kuchga aylanadi.

Mezo darajasi ommaviy axborot vositalari matnlarining ayrim odamlar guruhlariga halokatli ta'siri masalasiga qaratilgan. Amerikalik ijtimoiy psixolog va psixoanalitik Erikh Zeligmann Fromm shov-shuvli va g'iybat shaklidagi mavzularga urg'u beriladigan va keng ko'lamda chop etiladigan tabloid ommaviy axborot vositalari, gedonistik va nekrofil tasvirlarga bo'lgan qiziqish ongning mozaikasi, insonda dunyo tasvirining o'zgarishi, uning hissiy holati, sezgirlikni yo'qotishi yoki sezgi organlari ta'sirlarining zaiflashishi va boshqa holatlarni keltirib chiqarishligi ta'kidlaydi.

Bugungi kunda shaxsning ruhiyatiga ommaviy axborot vositalarining mikro darajadagi ta'sirini o'rganish muammosi ochiq. "Jurnalistika psixologiyasi" darslarida sof psixologiya sohasiga aralashmasdan, "nashrlar va uning jurnalist qahramon taqdiri va hayotiga ta'siri" kabi masalalar muhokama etiladi.

Zamonaviy media matnlarda mashhur bo'lgan bixeviorizm (xulq-atvor psixologiyasi) g'oyalari ushbu fanning dolzarbligining yana bir jihatini ta'kidlaydi. Media bozori ishtirokchilari "Stimul → Reaktsiya" formulasi bo'yicha aloqa o'rnatishni afzal ko'radilar: maqsadli auditoriyaning qiziqish va ehtiyojlarini o'rganilib, media-mahsulotni qabul qiluvchilarning ko'pchiligida kutilgan yagona reaksiyani keltirib chiqaradigan jozibali stimullar bilan to'ldirish mumkin.

Amerikalik psixolog va psixoanalitik E.Frommning "Buyuk oq kalamush psixologiyasi" nomli asarida hukmron axborot oqimlarini o'ziga bo'ysundirganligi sabab ruh va tanani bog'lay olmaganligi uchun gumanistik





psixologiya yo'nalishi tomonidan tanqid qilingan.

Shu o'rinda keltirish joizki, jurnalist OAV orqali axborot yangiliklarida qotillik yoki falokat haqida gapirganida, albatta, tajovuzkor va jinsiy instinkt jamiyat uchun universal stimuly hisoblanadi. Chunki ushbu axborot mazmunida tajovuzkor shaxsning xususiyatlarida ma'lumot darajasi, ijtimoiy mavqei va yoshi o'chiriladi, lekin boshqa tomondan, ommaviy jamiyat ehtiyojlari uning fiziologik xususiyatlari bilan chegaralanib qolmaydi va ma'lum bir ommaviy axborot vositasiga bo'lgan keyingi talab - "zavq" qonuni bilan belgilanadi. Natijada "S → R" sxemasi ommaviy axborot vositalari sifati uchun quyidagi formulaning paydo bo'lishiga olib keldi: "texnologik + ijodkorlik + funksionallik".

Jurnalistika psixologiyasi bo'yicha kirish darslarida talabalar uchta ustunli jadval bilan ishlashadi. Birinchi ustunida ish maqsadining ta'rifi, ikkinchisida - ogohlantiruvchilar ro'yxati, uchinchisida - shaxsning auditoriyaga ta'siri. Talabalarning vazifasi butun kurs davomida bo'sh joylarni to'ldirishdir. O'qituvchi ta'kidlaydi: talaba muayyan kasbiy vazifani hal qilish nuqtai nazaridan qanchalik ko'p rag'batlantirishni nomlashi mumkin bo'lsa, u professional sifatida qanchalik katta texnologik zaxiraga ega bo'ladi.

Kursning asosiy maqsadi talabalarni murakkab va xilma-xil media-texnologiyalar olami bilan tanishtirishdan iborat. Bunda professional maqsadlarni eng maqbul va samarali amalga oshirishga qaratilgan izchil qo'llaniladigan protseduralar, usullar va faoliyat usullari, verbal va noverbal semiotik tizimlaridan foydalanadi. Psixologik o'zaro ta'sirning asosiy usullari (ishontirish, infektsiya, taqlid, taklif, manipulyatsiya) bo'yicha orttirilgan yo'naltirish ko'nikmalari ommaviy va shaxslararo muloqotda jurnalist ijodining texnologik resurslarini sezilarli darajada boyitadi, ommaviy axborot vositalari orqali auditoriyaga ta'sir qilishning samarali - shakllantiruvchi va buzg'unchi usullarini tushunish jarayonini osonlashtiradi.

Fanning belgilangan maqsadli belgilanishi bir qator vazifalarni, shu jumladan amaliy xarakterdagi vazifalarni o'z ichiga oladi:

- ommaviy muloqotning psixologik jarayonlari, inson psixikasining asosiy qonuniyatlari haqida tizimli tushuncha berish;
- ommaviy auditoriya va ommaviy shaxs xususiyatlari bilan tanishtirish;
- tinglovchilar va muayyan shaxs bilan dialogik munosabatlarni shakllantirish imkoniyatlari va texnologiyalarini ajratib ko'rsatish va tavsiflash.

Ushbu vazifalarni amalga oshirish ommaviy kommunikatsiyalar psixologiyasi aspektidagi muhim tushuncha va psixologik tendentsiyalarning ilmiy vositalaridan foydalangan holda amalga oshiriladi:





- kognitiv psixologiya (ma'lumotni kodlash va dekodlash jarayoni, matnni idrok etish xususiyatlari, samarali aloqa strategiyalari, media matnni samarali yaratish qoidalari va mediatexnologiyalardan foydalanish);
- gestalt psixologiyasi (tasvirlar tizimini yaratish qonunlari va taqdim etilgan tasvirlar - tasvirlar tizimini shakllantirish qonunlari, kasbiy vaziyatni yaxlit anglash jarayoni va boshqalar);
- analitik psixologiya (nutq va media matnda arxetiplardan foydalanish nazariyasi va amaliyoti);
- gumanistik psixologiya (inson ehtiyojlarini tasniflash, ommaviy axborot vositalarida qo'rquvni faollashtirish usullari, ommaviy axborot vositalarining salbiy ta'siri va boshqalar);
- psixoanaliz (jinsiy va tajovuzkor matndan foydalanish muammosi).

O'quv jarayonining alohida va muhim bloki - bu talabalarning kasbiy tanlovining shaxsiy asoslari haqidagi munozaralardir.

"Jurnalistika psixologiyasi" kursi bo'lajak jurnalishlarda o'z-o'zini aks ettirish qobiliyatini rivojlantirish, ijtimoiy va kasbiy tajribani o'zlashtirishga qaratilganligi bilan muhim hisoblanadi. Bo'lajak jurnalist ijodiy faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari va jarayoni, jurnalistning mumkin bo'lgan o'zini o'zi anglashlari, fikrlashi va ijodiy tanlovining turli paradigmalari haqida tushunchaga ega bo'lishidir. "Jurnalist" kasbining to'liq o'zlashtirilgan psixologik bazasi noaniq voqelikni - odamlar va hodisalarni ko'rish va his qilish uchun muhim ko'nikmalarni ochib beradi, atrofdagi dunyoga qo'shimcha ta'sir mexanizmlaridan foydalanish, psixologik jihatdan barkamol fikrlash va harakat qilish imkonini beradi

Литературы:

1. Виноградова С.М., Мельник Г.С. Психологические последствия демонстрации сцен насилия на телевидении // Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 12: Психология. Социология. Педагогика. 2009. № 4. С. 192–204.
2. Журналистика в мире технологий: материалы науч.-практ. семин. «Журналистика и мир. 2008» / ред.-сост. М.Н.Ким. СПб.:СПбГУ, 2009.230 с.
3. Кузин В.И. Психологическая культура журналиста. СПб.:СПбГУ, 1998.130 с.
4. Dexkanova M.U., S.R. O'quvchi va talaba-yoshlarning ijodiy qobiliyati va kreativ fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan dastur hamda texnologiyalar / Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya: nazariy va amaliy izlanishlar. – B.24-28.





5. Dexkanova M.U., Rixsiboyeva M.Q. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ijtimoiy-madaniy kompetentligini rivojlantirish //Analytical Journal of Education and Development. Volume: 03 Issue: 04 | Apr-2023 ISSN: 2181-2624. – B. 52-56.
6. Dexkanova M.U., Toshmamatova A., Qurbonova S. Ta'lim jarayonida o'qitishning zamonaviy metodlari "Ijtimoiy muhit va ta'lim jarayonida hulq-atvor shakllanishining pedagogik va psixologik jihatlari" ilmiy halqaro konferensiY. To'plam (3 qism).T: 2023 11-fevral– B. 200-203.
7. Dexkanova M.U., Rixsiboyeva M.Q. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ijtimoiy-madaniy kompetentligini rivojlantirish //Analytical Journal of Education and Development. Vol. 03 Issue: 04 | 2023. - B. 52-56.
8. Muratkhodjaeva M.Z. (2021). Integrated teaching of primary education. Galaxy international interdisciplinary research journal, 9(12), 1332-1336.
9. Муратходжаева З.Б. (2017). Innovative tendencies of teaching foreign languages // Молодой ученый, (10), 481-483.
10. Муратходжаева З.Б. (2018). Innovative technologies of teaching foreign languages // Молодой ученый, (5), 182-184.
11. Kadyrova K. Muratkhodjayeva Z. B. (2021). Levels of formation of diagnostic culture of future primary school teachers.
12. Muratkhodjayeva Z.B., Yoldosheva S. (2024). Diagnosing knowledge acquisition of primary class students // Web of Scientists and Scholars: Journal of Multidisciplinary Research, 2(6), 23-26.
13. Muratkhodjayeva Z., Ortiqboyeva Z. (2025). Pedagogical and psychological aspects of socializing primary school students // Модели и методы в современной науке, 4(2), 162-166.
<https://inlibrary.uz/index.php/mmms/article/view/70618>
14. Salayeva M.S., Dexkanova M.U., Uralova G. Acmeological approach to the development of pedagogical professionalism // Cahiers magellanes-NS Volume 06 Issue 2 2024. ISSN:1624-1940 <http://magellanes.com/> 6884-6892
15. Салаева М.С., Бекназарова Х.Х. Формирование мобильности личности как педагогическая проблема // Scientific progress. Vol. 3 | ISSUE 3 | 2022. – Pp. 384-390. <http://www.scientificprogress.uz/storage/app/media/3-3.%20065.%20384-390.pdf>
16. Салаева М.С., Джумабаева М.Б. Педагогнинг кичик мактаб ёшидаги болаларни ижтимоий мобиллигини оширишга таъсири // Ijtimoiy fanlarda innovasiya onlayn ilmiy jurnali, ISSN - 2181-2608. Impact Factor: 8.2 SJIF: 5.426 – B. 59-62. <http://www.sciencebox.uz/index.php/jis/article/view/1552>





17. Salayeva M.S. Uzluksiz ta'lim tizimida shaxs mobilligini shakllantirish Monografiya – T.: 2024. - 128 b.
18. Salayeva M.S., Koshnazarova M.A. Shaxs mobilligini shakllantirish pedagogik muammo sifatida // Journal of science-innovative research in Uzbekistan, 2024. 1(9), 16-25. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10457887>
19. Xidoyatova L.T. Kasbiy kompetentlikni rivojlantirish – bo'lajak amaliyotchi psixologlarning kasbiy faoliyatga tayyorlash omili sifatida / "Current approaches and new research in modern sciences" International scientific-online conference. - Poland: -Pp/27-30. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12634112>
20. Олешко В.Ф. Психология журналистики: учеб. пособие. СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2006. 240 с.
21. Пётткер Х. От новостной функции к ориентирующей // СМИ в современном мире. Петербургские чтения: Материалы 50-й Междунар. науч. конф. / отв. ред. С.Г.Корконосенко. СПб.: Филологический ф-т СПбГУ, 2011. С. 10–13.

